

Aneta Rayzacher-Majewska*

EDUKACJA NAD PRZEPAŚCIĄ

EDUCATION ON THE BRINK

Abstract: Education is an area of activity of particular importance to society. This article highlights selected problems of the contemporary education system, both in terms of theoretical assumptions and changes that have been or are planned to be introduced, as well as school practice and difficulties related to the teaching-learning process. Particular attention is focused on the need to educate children about values in view of the declining importance of religious and ethics education in schools. With regard to the crises observed among children and young people, the article emphasizes the need to renew the educational tasks of schools and strengthen the axiological foundations of education.

Keywords: education, educational problems, religious education, ethics in school, education in values, education in school.

Edukacja odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu społeczeństwa – ci, którzy aktualnie realizują obowiązek szkolny, w przyszłości będą podejmowali różnorodne zadania, poprzez które będą służyć innym własnymi talentami, stosownie do pełnionych funkcji. Nie ma zatem jakiegokolwiek przesady w stwierdzeniu, że od jakości edukacji w znacznej mierze zależy przyszłość społeczeństwa, zatem zapewnienie kształceniu dzieci i młodzieży wszelkich niezbędnych środków jest słuszną inwestycją. Przeciwnie zaś – wszelkie niedomagania systemu oświaty stanowią zagrożenie dla właściwego rozwoju młodego pokolenia

W niniejszym artykule zostaną ukazane wybrane trudności, z jakimi zmagają się obecnie system edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii

* Aneta Rayzacher-Majewska – doktor habilitowana (nauki teologiczne), Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2540-0273>.

aksjologicznych, zwłaszcza tych, na których – zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi – winno opierać się kształcenie¹.

Obszar edukacji ze względu na swe znaczenie winien być wolny od jakichkolwiek obciążeń będących przekonaniem osób aktualnie decyzyjnych względem systemu oświaty. Jak zauważają autorzy,

środowiska pedagogiczne od lat bezskutecznie apelują o opracowanie całościowej koncepcji przemian oświaty i o przedstawienie długofalowej polityki edukacyjnej [...] Brak takiej polityki powoduje chaos w poczynaniach zarówno środowisk oświatowych, jak i administracji państwowej oraz samorządowej. Przedstawiciele partii politycznych (nawet przeciwstawnych sobie) powinni więc za wszelką cenę doprowadzić do konsensusu wokół spraw edukacji².

W przeciwnym wypadku przy każdej zmianie władzy zmienia się także kierunek działań oświatowych, co w sposób istotny narusza spójność edukacji, gdy uczniowie różnych klas na tym samym poziomie edukacyjnym uczeni są według różnych podstaw programowych, nierzadko mając w swym planie zajęć różne przedmioty. Można wręcz stwierdzić, iż szkoła staje się przestrzenią formułowania sprzecznych założeń i oczekiwań. Z jednej strony zaburza się rytm nauczania i uczeń danej klasy przyswaja treści w ramach innych przedmiotów niż uczniowie w klasie programowo wyższej, z drugiej zaś promuje się pomoc rówieśniczą czy tutoring rówieśniczy. Pomoc ta, będąca wyrazem wsparcia świadczonego przez innych uczniów, obejmuje

[...] cały zakres interwencji w dużej mierze skoncentrowanych na budowaniu środowiska inkluzyjnego. Uczniowie «w pełni funkcjonujący» wspierają swoich rówieśników, którzy ze względu na deficyty fizyczne (np. niepełnosprawność ruchową), uwarunkowania społeczne (np. nieśmiałość) czy problemy z nauką (np. trudności w rozwiązywaniu zadań matematycznych) potrzebują wsparcia, by sprostać wymaganiom szkolnym³.

¹ „Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości Ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”. *Ustawa z dn. 14.12.2016 Prawo oświatowe*, Dz.U. 2017, poz. 59, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/U/D20170059Lj.pdf>> [dostęp: 28.09.2025].

² E. Gozdowska, *O potrzebie dokończenia decentralizacji oświaty w Polsce*, „Społeczeństwo Edukacja Język” 2023, nr 18, s. 149. Autorka opiera swą opinię m.in. na zdaniu T. Lewowickiego i A. Janowskiego.

³ M. Jakubowska-Mirek, *Pomoc rówieśnicza w kontekście szkolnym*, „Ostrołęckie Obserwatorium Oświatowe” 2022, nr 23, <https://www.pedagog.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/19/2023/05/pomoc-rowiesnicza-w-kontekście-szkolnym_zanonimizowana.pdf> [20.11.2025].

Tutoring również wpisuje się w koncepcję uczenia się we współpracy, jednak w odróżnieniu od pomocy koleżeńskiej

sesje tutoringowe organizowane są zwykle w ramach regularnej, codziennej pracy szkoły i nie wymagają dodatkowych spotkań uczestników tutoringów. Ważne jest także, iż w organizowanym przez szkołę tutoringów rówieśniczym osoby pełniące rolę tutorów są najczęściej przeszkolone, w jaki sposób udzielać wsparcia słabszym kolegom⁴.

Tutoring rówieśniczy ma szerszy zakres niż pomoc koleżeńska. W odniesieniu do obu form wsparcia podkreśla się wychowawcze aspekty takiego działania, bowiem zarówno pomoc koleżeńska, jak i tutoring rówieśniczy niejako przy okazji służą rozwijaniu umiejętności społecznych i pozwalają lepiej rozumieć innych uczniów. Poprawiają też atmosferę panującą w szkole, co dziś jest niezmiennie istotne zważywszy na fakt, iż dla wielu uczniów szkoła jest środowiskiem wywołującym lęk czy wręcz doświadczania przemocy. Mimo pozytywnych aspektów przytoczonych form wsparcia rówieśniczego trudniej realizować je w praktyce, skoro zakres treści kształcenia w sąsiadujących programowo klasach może znacząco różnić się od siebie. Taka sytuacja ma miejsce w szkołach choćby w związku z modyfikacją kanonu lektur, redukowaniem treści nauczania historii czy usuwaniem ledwie wprowadzonych przedmiotów i zastępowaniem ich innymi (jak w przypadku przedmiotu „historia i teraźniejszość”, w miejsce którego wprowadzono „edukację obywatelską” czy wcześniej „podstawy przedsiębiorczości” zastąpione przedmiotem „biznes i zarządzanie”).

Nieustanne modyfikowanie planów nauczania i podstaw programowych pociąga za sobą skutki społeczne – dla nauczycieli oznacza konieczność dokształcania bądź uzupełniania kwalifikacji oraz niepewność zatrudnienia. Dla uczniów jest niekorzystne, ponieważ edukacja staje się nauczaniem przedmiotów bez szerszego spojrzenia na ich wzajemne powiązania, możliwość uwzględniania korelacji międzyprzedmiotowej. Ciągłe zmiany naruszają także dydaktyczną zasadę usystematyzowania i powiązania wiedzy, w świetle której strukturyzacja treści nauczania odgrywa kluczową rolę, na co zwracał uwagę Jan Amos Komeński.

Zalecał, aby wszystko, co poprzedza stwarzało podstawy dla dalszej nauki oraz by ćwiczyć pamięć przez systematyczne powtarzanie materiału [...]. Zapobiega to gmatwaniu i fragmentaryczności w nauczaniu. Aby posiadać wiedzę gruntowną, należy systematycznie powtarzać i ćwiczyć⁵.

⁴ M. Sławińska, *Tutoring rówieśniczy w edukacji, czyli jak uczniowie uczą się od siebie wzajemnie i co z tego wynika*, „Forum Oświatowe” 2015, nr 2, s. 43.

⁵ G. Dzida, *Zasady nauczania Jana Amosa Komeńskiego*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, Seria: Pedagogika, 2014, nr 1, s. 262.

Wreszcie konsekwencje zmian – szczególnie wprowadzanych w szkołach średnich – odczuwają także rodzice zobligowani są do zakupu podręczników przeznaczonych do nowych przedmiotów lub uzupełnionych wydań dotychczas funkcjonujących, a które to materiały już w kolejnym roku mogą okazać się bezużyteczne, jeśli przedmiot zostanie wycofany ze szkoły.

Obserwując rzeczywistość szkolną, można odnieść wrażenie, że zмага się ona z wieloma problemami, zaś działania resortu edukacji nie tylko nie rozwiązują ich, ale wręcz przysparzają kolejnych. Takim problemem niewątpliwie jest jakość edukacji, będąca kwestią złożoną, mającą swe przyczyny tak po stronie uczniów i ich rodzin, jak i nauczycieli czy szerzej mówiąc środowiska szkolnego. W ostatnich latach wyspecjalizowano się w wykrywaniu niepowodzeń szkolnych, ale wciąż brakuje skutecznych narzędzi w reagowaniu na nie (nie wspominając o przeciwdziałaniu im, przynajmniej w zakresie przyczyn pedagogicznych odnoszących się tak do warunków pracy, jak i działalności dydaktycznej nauczyciela⁶). Jednocześnie po stronie uczniów coraz częściej diagnozuje się różnego rodzaju trudności zdrowotne, także w zakresie zdrowia psychicznego, jak również ujawniają się konsekwencje obostrzeń spowodowanych pandemią COVID-19 i prowadzonej wówczas edukacji zdalnej. Pochodzące z tamtego czasu luki w wiedzy uczniów nie zawsze spotykają się ze zrozumieniem nauczycieli, bowiem zdarzają się pedagodzy, dla których od tego, co uczniowie rzeczywiście wiedzą, rozpoczynając kolejny rok czy etap nauki, ważniejsze jest to, co powinni wiedzieć. Zwiększa się grono uczniów mających trudności z nawiązywaniem i/lub podtrzymywaniem relacji społecznych, co przekłada się na wyniki w nauce. Trudności na płaszczyźnie dydaktycznej każą dostrzec prawdziwe przyczyny problemów współczesnej edukacji, którymi jest zaniedbanie sfery wychowawczej.

Szkoły bez wątpienia służą przekazywaniu wiedzy, jednak obok funkcji dydaktycznej równie ważnym wymiarem ich działania jest wychowanie. To zaś ma niewątpliwie źródła w występującym dziś kryzysie wartości. Kryzys ten

[...] dotyczy innego niż tradycyjny sposobu postrzegania wartości przez członków współczesnych społeczeństw (np. ich sytuowania w uznawanej hierarchii wartości). Wartości uznawane tradycyjnie za wysokie spychane są na niskie pozycje w przyjętej hierarchii wartości, marginalizowane, niedoceniane i niewybierane do realizacji w procesie podejmowania decyzji o tym, co urzeczywistnić w życiu. W zamian za to preferowane są wartości, które niegdyś uznawane były za niskie, a nawet za antywartości⁷.

⁶ Zob. K. Dziurzyński, *Teoretyczne aspekty badań nad niepowodzeniami szkolnymi*, „Journal of Modern Science” 2013, nr 4, s. 74.

⁷ A. Marek-Bieniasz, *Chaos w świecie wartości a wyzwania dla edukacji*, „Podstawy Edukacji. Między porządkiem a chaosem” 2015, nr 8, s. 52.

Kryzys wartości bywa utożsamiany z kryzysem człowieka czy w ogólności kryzysem w świecie⁸. Wobec takich obserwacji wydaje się słuszne postulowanie odbudowy w szkole fundamentu kształcenia, jakim jest wychowanie do wartości. Jeśli bowiem środowiska edukacyjne w swoich założeniach i praktyce będą opierać się na wartościach i prezentować właściwe postawy, to efekty będą widoczne na wielu płaszczyznach – wzajemnych relacji wszystkich uczestników procesu kształcenia oraz efektywności nauczania, co dla uczniów będzie szansą na integralny rozwój i przygotowanie do życia w społeczeństwie, w którym będą pełnić różne role.

W działalności szkoły są przedmioty o szczególnym potencjale wychowawczym. Za takowe można uznać godziny wychowawcze, dotyczące w szczególności

[...] istotnych problemów społecznych: zdrowotnych, prawnych, finansowych, klimatycznych i ochrony środowiska, nauki udzielania pierwszej pomocy⁹.

W praktyce sposób ich wykorzystania zależy od wychowawcy – jego rzetelności w wykonywaniu obowiązków, ale także znajomości klasy i problemów, z którymi zmagają się wychowankowie, czy zaufania, jakim cieszy się wychowawca wśród uczniów. Trudno zatem mówić weryfikacji efektywności tych zajęć. Nieco większe nadzieje warto pokładać w innych lekcjach, których założenia programowe w znacznej mierze obejmują kwestie związane z wartościami będącymi podstawą i motywacją dla kształtowania postaw, czyli konkretnych osądów i utrwalonych zachowań. Są nimi lekcje religii oraz etyki, w aktualnych regulacjach prawnych ustalone jako fakultatywne, w których udział zależy od woli rodziców uczniów bądź samych uczniów, jeśli są oni pełnoletni. Każdy rodzic (lub pełnoletni uczeń) ma możliwość decyzji o udziale w religii lub etyce, ale także może być zapisany na jedno i drugie zajęcia, jak również może nie zapisywać się na którekolwiek z nich. To ostatnie rozwiązanie sprawia, iż potencjał wychowawczy religii i etyki nie jest wykorzystany.

W odniesieniu do religii katolickiej i jej roli w procesie kształcenia warto przytoczyć spostrzeżenia C. Rogowskiego, który zauważa:

Jeśli przyjrzymy się zjawisku «religii» i uznamy, że jej konkretnym przejawem w naszej kulturze europejskiej jest chrześcijaństwo, a także jeśli weźmie się pod uwagę zadania szkoły, to istnieją trzy linie argumentacyjne uzasadniające lekcję

⁸ Zob. tamże. O kryzysie wartości i jego przełożeniu na kryzys w świecie pisze także H. Skorowski, wskazując na następujące zakresy sporów aksjologicznych: „spór o ważność aksjologii we współczesnej rzeczywistości, spór o wartość podstawową w ocenie współczesnej rzeczywistości, spór o rozumienie wolności, spór o prawa człowieka, spór o demokrację”. H. Skorowski, *Kryzys wartości podstawą kryzysu w świecie*, „Studia Elbląskie” 13:2012, s. 349.

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 20 maja 2024 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (poz. 781), <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000781/O/D20240781.pdf>> [dostęp: 25.09.2025].

religii w szkołach: kulturowo-historyczna, antropologiczna i społeczna. Zgodnie z tym, w szkole muszą być lekcje religii, ponieważ powinny one zapoznać młodych ludzi z tradycjami duchowymi, które ukształtowały naszą sytuację kulturową, oraz dlatego, iż chrześcijaństwo w swoich wyznaniach jest jedną z naszych formacyjnych tradycji duchowych¹⁰.

Trudno odmówić zasadności temu stwierdzeniu, przypominając jednocześnie, że chociaż nauczanie religii w polskiej szkole ma charakter konfesyjny – przedmiot nauczany jest przez uprawnione do tego Kościoły i związki wyznaniowe. Jednocześnie udział w lekcjach danej religii (np. katolickiej) nie jest zarezerwowany jedynie dla uczniów deklarujących się jako osoby wierzące. Uczestniczyć w nim mogą wszyscy chętni, niezależnie od wyznawanej wiary czy światopoglądu, co przekłada się na fakt, iż uczeń niewierzący może mieć ocenę celującą z religii, o ile spełni wymagania edukacyjne określone dla tego stopnia. Lekcja religii bowiem nie jest „szkolną katechezą”, co domaga się nieustannego podkreślania i wyjaśniania wobec nieporozumień, jakie pojawiają się w przestrzeni medialnej czy akademickiej (również w wypowiedziach niektórych biskupów i ekspertów z zakresu katechetyki), a także szkolnej, za sprawą wykształcenia bądź mentalności niektórych katechetów¹¹. Określanie lekcji religii mianem katechezy prowadzi do nieuprawnionych względem tego przedmiotu oczekiwań, których z natury nie jest w stanie spełnić. Może także skutkować nienależytym dowartościowaniem funkcji dydaktycznej zajęć, przy jednoczesnym zastępowaniu jej inicjacyjną funkcją katechezy, dla której szkoła zazwyczaj nie jest właściwym środowiskiem¹².

¹⁰ C. Rogowski, *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogiczno-religijne*, Lublin 2025, s. 409.

¹¹ Właściwe jest rozumienie lekcji religii jako pewnej formy katechetycznej posługi słowa, która jednak nie pozwala na utożsamianie ze względu na ograniczone możliwości realizacji funkcji katechezy – nauczania, wychowania i wtajemniczenia. Ponadto zwykle definiuje się katechezę w ślad za Janem Pawłem II jako „wychowanie w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych” (Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae*, Rzym 1979, wyd. polskie <https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_16101979_catechesi-tradendae.html>, p. 18 [dostęp: 25.09.2025]). Tymczasem w przypadku udziału w lekcjach religii, jak wspomniano, nie ma obowiązku deklarowania wiary. Wzajemną relację pomiędzy nauczaniem religii i katechezą trafnie określono w watykańskich dyrektoriatkach katechetycznych jako relację komplementarności i zróżnicowania. Zob. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Rzym 1997, wyd. polskie Poznań 1998, p. 73; Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Rzym 2020, wyd. polskie Kielce 2020, p. 313. W nowym dyrektorium przestrzega się, iż „tam, gdzie rozróżnienie nie jest wyraźne, istnieje zagrożenie, że utracą one swoją tożsamość”. *Tamże*.

¹² Zazwyczaj, ponieważ nie można wykluczyć, że np. w szkołach katolickich, których wybór był świadomy i podyktowany względami religijnymi i wychowawczymi, może zdarzyć się, że powstanie grupa stanowiąca wspólnotę wiary, co w połączeniu ze świadectwem katechety stwarza możliwości inicjacyjne – zwłaszcza jeśli owa wspólnota skorzysta z możliwości oferowanych przez prawo i np. wspólnie uczestniczy w zorganizowanej na terenie szkoły modlitwie. „W pomieszczeniach szkolnych może być umieszczony krzyż. W szkole można także odmawiać modlitwę przed i po

Można odnaleźć stwierdzenia, iż religia pomaga

[...] odnaleźć sens życia, występuje bowiem jako czynnik w swoisty sposób eksplikujący obraz świata oraz korespondujący z jednymi z najistotniejszych potrzeb człowieka, to jest potrzebą sensu życia i potrzebą transcendencji. Religia wyjaśnia bowiem sens świata i życia przez odniesienie do porządku pozwalającego na interpretowanie zdarzeń egzystencjalnych w ramach systemu, wewnątrz którego okazują się one spójnymi wartościami¹³.

Założenia programowe nauki religii rzymskokatolickiej potwierdzają wychowawczy potencjał tego przedmiotu. Bezpośrednio dowodzą tego treści i wymagania związane z zadaniem formacji moralnej oraz wychowania do życia wspólnotowego¹⁴. Dość specyficzny, ale wciąż wychowawczy charakter mają również wymagania edukacyjne związane z wychowaniem liturgicznym oraz do modlitwy. Nauczanie religii sprzyja kształtowaniu postaw zakładających realizację w praktyce miłości Boga, ale także bliźniego jak siebie samego. Z kolei moralność oparta na zasadach Dekalogu jest uniwersalnym kodeksem postępowania, chroniącym ludzi przed nimi samymi i ich postępowaniem oderwanym od jakichkolwiek wartości. Szczególnie cenne dla dzisiejszych uczniów treści przekazywane na religii to te, które podkreślają wyjątkową godność każdego człowieka i nakazują widzieć we wszystkich umiłowane dzieci Boże, obdarzone przez swego Ojca licznymi talentami. Nie bez znaczenia jest także prawda o Bogu przebaczącym i działającym na rzecz człowieka, której przekaz może stać się źródłem nadziei dla kogoś, kto nie doświadczył troski i przebaczenia ze strony tych, którzy winni mu je okazać. Zdecydowanie więc treści przekazywane na religii służą wzmacnianiu poszczególnych osób, jak i relacji pomiędzy nimi.

Analogicznie można wskazać treści wychowawcze nauczania religii organizowanej przez inne Kościoły czy związki wyznaniowe, jednak w systemie edukacyjnym przewidziano także sytuację, w której rodzic dla swojego dziecka lub uczeń pełnoletni nie zechce skorzystać z nauki religii. Takie osoby mogą wybrać naukę etyki jako alternatywę. Treści tego przedmiotu na poziomie szkoły podstawowej

zajęciach. Odmawianie modlitwy w szkole powinno być wyrazem wspólnego dążenia uczniów oraz taktu i delikatności ze strony nauczycieli i wychowawców”. *Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach* (z późn. zm.), par. 12, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000983/O/D20200983.pdf>> [dostęp: 26.09.2025].

¹³ D. Muńko, *Edukacyjny potencjał religii w rozwoju i wychowaniu. Ku skutecznej edukacji religijnej...* [w:] *Między ekskluzją a inkluzją w edukacji religijnej*, red. I. Paszenda, Wrocław 2017, s. 292.

¹⁴ Treści i wymagania edukacyjne w aktualnie obowiązującej podstawie programowej ułożone są w kluczu zadań katechezy wynikających z DOK. Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego*, Częstochowa 2018. W tytule użyte jest pojęcie «katecheza», ponieważ określono w nim wytyczne zarówno dla szkoły, jak i dla parafii. W ramach przedszkola oraz każdego dalszego etapu edukacyjnego wyróżniona jest w strukturze «podstawa programowa nauczania religii».

skupione są wokół następujących zagadnień: elementy etyki ogólnej, człowiek wobec innych ludzi, człowiek wobec siebie, człowiek a świat ludzkich wytworów, człowiek wobec przyrody, człowiek wobec Boga (*Sacrum*), wybrane problemy moralne, elementy historii etyki.

Zasadniczym i najogólniej sformułowanym celem etyki w szkole podstawowej jest budzenie i rozwijanie refleksyjności i wrażliwości aksjologicznej ucznia oraz kształtowanie postawy szacunku, otwartości, współdziałania i odpowiedzialności¹⁵.

Analogiczne treści prezentowane są w szkole średniej. Jednakże odbiorcami tych treści są nieliczni uczniowie, ponieważ zapisanych na etykę jest znikoma część uczniów. Jest to konsekwencją niefortunnych i wychowawczo niekorzystnych regulacji prawnych, zgodnie z którymi możliwy jest brak zapisu ucznia na którykolwiek z przedmiotów związanych z wartościami. Takie rozwiązanie od dawna budzi sprzeciw Kościoła, czemu Komisja Wychowania Katolickiego wielokrotnie dawała wyraz, choćby w komunikacie z 2020 r. Pisano w nim:

Komisja stoi na stanowisku, że każdy uczeń powinien uczestniczyć w zajęciach o charakterze etycznym. Dla osób wierzących są to lekcje religii, natomiast w przypadku innych osób – zajęcia z etyki. Możliwość nieuczestniczenia ani w zajęciach z religii ani etyki stoi w sprzeczności z troską państwa o wychowanie dzieci i młodzieży w duchu wartości. Społeczeństwu, w imieniu którego działają władze oświatowe, powinno zależeć na tym, by dzieci i młodzież szkolna poznawali zasady etyczne, które są fundamentem właściwego funkcjonowania wspólnoty narodowej¹⁶.

Niezrozumiałe są działania resortu edukacji, który od lat nie podejmuje zmian w powyższym zakresie. Konieczność wyboru religii lub etyki byłaby wyrazem troski o wszechstronny rozwój – także moralny – dzieci i młodzieży, co wydaje się szczególnie pilną potrzebą wobec obserwowanych kryzysów, z jakimi zmagają się coraz młodszy uczniowie. Próbą uporządkowania tej sytuacji jest projekt obywatelski inicjatywy wprowadzenia postulowanych wyżej zmian w prawie. Projekt *Wartości dla przyszłości* został przedłożony do procedowania jako obywatelska inicjatywa ustawodawcza *Ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz*

¹⁵ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf>> [dostęp: 25.09.2025].

¹⁶ Komunikat Komisji Wychowania Katolickiego KEP po posiedzeniu w dniu 28 stycznia 2020 r. w Legnicy, <<https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/komisje/kwk/komunikat20200128.html>> [26.09.2025].

ustawy – Prawo oświatowe, obligująca do wyboru nauki religii lub etyki w szkole. Autorzy apelują:

razem zadbajmy o wartości, które kształtują kolejne pokolenia – to inwestycja w lepszą przyszłość dla całego społeczeństwa! Etyczny obywatel to dobry obywatel – uczciwy, odpowiedzialny i zaangażowany we wspólne dobro. To właśnie tacy ludzie tworzą silne i solidarne społeczeństwo. Dlatego chcemy, aby każde dziecko miało możliwość kształtowania postaw moralnych już od najmłodszych lat¹⁷.

Organizatorzy zebrali ponad 500 tys. podpisów, zatem projekt ma poparcie części społeczeństwa, a konsultacje społeczne wykazały zgodność z wolą wyborców. Odbyło się już pierwsze czytanie projektu w sejmie i został on skierowany do dalszych prac. Ministerstwo Edukacji Narodowej negatywnie odniosło się do projektu, wskazując, że zgodnie z konstytucją nie można narzucać jednego światopoglądu. Argumentacja jest jednak chybiona, ponieważ wprowadzenie obligatoryjności nie narzuca jakiegokolwiek światopoglądu. Przeciwnie, zapewnia każdemu uczniowi przedmiot związany z wychowaniem do wartości kształtowaniem postaw. Trudno nie dostrzec niekonsekwencji Ministerstwa w podejściu do kwestii aksjologicznych. W jednym z dokumentów ministerialnych można znaleźć skądinąd słuszne stwierdzenie:

Zagadnienie wartości i postaw stanowi fundament, na bazie którego są formułowane pozostałe wymagania szczegółowe w poszczególnych działach¹⁸.

Jest to zapis z podstawy programowej edukacji zdrowotnej, w której wartości i postawy to pierwszy z jedenastu obszarów kształcenia.

Uderzającą niekonsekwencją jest z jednej strony postrzeganie wartości i postaw jako fundamentu kształcenia, ale tylko w forsowanym własnym przedmiocie, przy jednoczesnym lekceważeniu tych zagadnień w całości systemu edukacji, czego wyrazem jest sposób traktowania przedmiotów ściśle z nimi powiązanych – religii i etyki. Wyrazem lekceważącego podejścia, wręcz wrogości, są kolejne zmiany wprowadzane odnośnie do organizacji lekcji w szkole. Od 2024 r. wprowadzane są niekorzystne rozwiązania mające na celu pomniejszenie znaczenia lekcji religii i etyki i zniechęcanie uczniów do udziału w nich. Pierwsza niekorzystna zmiana została wprowadzona jeszcze w roku 2024/2025 i polegała na niewliczaniu oceny z religii do średniej ocen. Już przy działaniu przeciwnym – włączaniu oceny z tego

¹⁷ <<https://wartoscidlaprzyszlosci.pl/>> [dostęp: 26.09.2025].

¹⁸ *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 6 marca 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*, <<https://www.gov.pl/web/edukacja/podstawa-programowa2>> [26.09.2025].

przedmiotu do średniej – kwestionowano pomysł i badano zgodność z konstytucją. Zgodność ta została potwierdzona zarówno wtedy, jak i obecnie przez Trybunał Konstytucyjny, jednak wbrew jego opinii Ministerstwo Edukacji Narodowej przypominało przed zakończeniem roku szkolnego 2024/2025 o zakazie wliczania.

Kolejne zmiany uderzające w nauczanie religii i etyki, a tym samym destrukcyjne dla kształcenia, weszły w życie w roku szkolnym 2025/2026. Dotyczyły terminu lekcji religii i etyki, które będą musiały być umieszczone w planie lekcji bezpośrednio przed lub bezpośrednio po innych obowiązkowych zajęciach. Przewidziano wyjątek – w oddziałach, w których wszyscy uczniowie na dzień 15 września zadeklarują udział w religii lub etyce, zajęcia te mogą być umieszczone w innym czasie. Rozwiązanie to świadczy o zupełnym braku wiedzy na temat pracy szkoły, bowiem zatwierdzanie arkuszy organizacyjnych odbywa się przed wakacjami. Również wszelkie zmiany w planie zajęć dokonywane po 15 września są problematyczne. Innym budzącym wątpliwość rozwiązaniem wprowadzonym przez Ministerstwo jest łączenie klas – ograniczono możliwość łączenia uczniów z różnych klas – także programowo różnych. Od początku zrodzenia się pomysłu zgłaszano sprzeciw, podkreślając, że jest to przepis sprzeczny z zasadami dydaktycznymi i wiedzą pedagogiczną. Każde z działań podjętych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej względem nauki religii (a tym samym również etyki) ma tło światopoglądowe i jest spełnianiem wyborczych obietnic składanych przez obecne rządzących. To wystarczający dowód na uwikłanie światopoglądowe i polityczne systemu edukacji, co jest jego zniewoleniem i dyskryminacją osób – rodziców i młodzieży pełnoletniej, którzy korzystając z praw zagwarantowanych w konstytucji, chcieliby mieć zapewnione wsparcie szkoły w zakresie kształcenia i wychowania.

Jednocześnie wszelkie decyzje obniżające wartość religii i etyki w szkole są działaniem na niekorzyść ucznia. Jest to szczególnie niebezpieczne dziś, gdy dzieci i młodzież zmagają się z tyloma kryzysami, wykazują niskie poczucie wartości, nie zawsze też mogą liczyć na wsparcie rówieśnicze, ponieważ zakorzenienie w wirtualnym świecie czyni ich narażonymi na anonimowy (i nie tylko) hejt i różne inne zagrożenia. Usprawiedliwianie decyzji tym, iż nie może być więcej lekcji religii czy etyki niż biologii czy geografii, potwierdza brak szerszego myślenia i skoncentrowanie uwagi na wynikach edukacyjnych. Przedmioty związane z konkretną dziedziną wiedzy czy branżą przygotowują do dalszego kształcenia lub pracy zawodowej, podczas gdy wychowanie do wartości przygotowuje do życia. Niezależnie od podjętej w przyszłości pracy zawodowej czy ścieżki naukowej każdy człowiek winien mieć ukształtowaną hierarchię wartości, traktować siebie i innych w sposób nawiązujący do uniwersalnych wartości. Także w wykonywaniu swej działalności na wszystkich płaszczyznach – osobistej, rodzinnej, zawodowej – będzie potrzebował wartości, które nadadzą kierunek i sens codziennym i życiowym wyborom.

Można wręcz stwierdzić, iż edukacja bez wartości – jak nazwa wskazuje – jest bezwartościowa...

System kształcenia będący zakładnikiem osób sprawujących władzę w istocie przekłada się na zniewolenie społeczeństwa. Taka sytuacja nie może być akceptowana, ponieważ rolą resortu edukacji nie jest narzucanie własnych upodobań, ale służenie rodzinom, a pośrednio także całemu społeczeństwu, przez zapewnienie dzieciom i młodzieży integralnego rozwoju uwzględniającego wszystkie obszary jego życia, także duchowy i moralny. Mając na uwadze wprowadzane zmiany w systemie kształcenia oraz zapowiedzi wielkich reform, zasadne jest stwierdzenie, iż obecnie edukacja stoi nad przepaścią. Łatwo przewidzieć, jaki będzie jej dalszy los, jeśli nie nastąpi odwrót od pomysłów destrukcyjnych dla kształcenia młodych pokoleń, za to zostanie zrobiony kolejny krok naprzód w tym samym kierunku, w którym edukacja aktualnie zmierza.

BIBLIOGRAFIA

- Dzida G., *Zasady nauczania Jana Amosa Komeńskiego*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, Seria: Pedagogika 2014, nr 1, s. 259-279.
- Dziurzyński K., *Teoretyczne aspekty badań nad niepowodzeniami szkolnymi*, „Journal of Modern Science” 2013, nr 4, s. 65-80.
- Gozdowska E., *O potrzebie dokończenia decentralizacji oświaty w Polsce*, „Społeczeństwo Edukacja Język” 2023, nr 18, s. 135-152.
- Jakubowska-Mirek M., *Pomoc rówieśnicza w kontekście szkolnym*, „Ostrołęckie Obserwatorium Oświatowe” 2022, nr 23, <https://www.pedagog.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/19/2023/05/pomoc-rowiesnicza-w-kontekście-szkolnym_zanonimizowana.pdf> [dostęp: 20.09.2025].
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae*, Rzym 1979, wyd. polskie, p. 18, <https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_16101979_catechesi-tradendae.html> [dostęp: 25.09.2025].
- Komunikat Komisji Wychowania Katolickiego KEP po posiedzeniu w dniu 28 stycznia 2020 r. w Legnicy, <<https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/komisje/kwk/komunikat20200128.html>> [dostęp: 26.09.2025].
- Konferencja Episkopatu Polski KEP, *Podstawa programowa katechezy Kościoła Katolickiego*, Częstochowa 2018.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Rzym 1997, wyd. polskie Poznań 1998.
- Marek-Bieniasz A., *Chaos w świecie wartości a wyzwania dla edukacji*, „Podstawy Edukacji. Między porządkiem a chaosem” 2015, nr 8, s. 49–59.
- Muńko D., *Edukacyjny potencjał religii w rozwoju i wychowaniu. Ku skutecznej edukacji religijnej...* [w:] *Między ekskluzją a inkluzją w edukacji religijnej*, red. I. Paszenda, Wrocław 2017, s. 288-297.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Rzym 2020, wyd. polskie Kielce 2020.

- Rogowski C., *Przyszłość nauki religii w polskiej szkole. Szanse i zagrożenia. Studium pedagogicznoreligijne*, Lublin 2025.
- Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (z późn. zm.), par. 12, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000983/O/D20200983.pdf>> [dostęp: 26.09.2025].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 20 maja 2024 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (poz. 781), <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000781/O/D20240781.pdf>> [dostęp: 25.09.2025].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf>> [dostęp: 25.09.2025].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 6 marca 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, <<https://www.gov.pl/web/edukacja/podstawa-programowa2>> [dostęp: 26.09.2025].
- Skorowski H., Kryzys wartości podstawą kryzysu w świecie, „*Studia Elbląskie*” 13:2012, s. 329-350.
- Sławińska M., Tutoring rówieśniczy w edukacji, czyli jak uczniowie uczą się od siebie wzajemnie i co z tego wynika, „*Forum Oświatowe*” 2015, nr 2, s. 41-56.
- Ustawa z dn. 14.12.2016 Prawo oświatowe, Dz.U. 2017, poz. 59, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/U/D20170059Lj.pdf>> [dostęp: 28.09.2025].

Streszczenie: Edukacja stanowi obszar działania o szczególnie doniosłym znaczeniu dla społeczeństwa. W artykule ukazano wybrane problemy współczesnego systemu kształcenia - zarówno pod względem założeń teoretycznych i wprowadzonych lub planowanych zmian, jak i praktyki szkolnej oraz trudności związanych z realizacją procesu nauczania-uczenia się. Szczególna uwaga skoncentrowana jest na potrzebie wychowania do wartości wobec redukowania znaczenia nauczania religii i etyki w szkole. W odniesieniu do kryzysów obserwowanych w środowisku dzieci i młodzieży, podkreśla się konieczność odnowienia wychowawczych zadań szkoły i wzmocnienie aksjologicznych fundamentów kształcenia.

Słowa kluczowe: edukacja, problemy edukacji, nauczanie religii, etyka w szkole, wychowanie do wartości, wychowanie w szkole.